

VII. MANTIK ÇALIŞTAYI KİTABI

Yayıma Hazırlayanlar
VEDAT KAMER & ŞAFAK URAL



MANTIK DERNEĞİ YAYINLARI

VII. Mantık alıştayı Kitabı

Yayıma Hazırlayanlar

Yrd. Doç. Dr. Vedat KAMER
İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
E-posta: vkamer@istanbul.edu.tr

Prof. Dr. şafak URAL
Mantık Derneği, İstanbul, Türkiye
E-posta: safak.ural@mantik.org.tr

Fotoęraflar Murat DANACI (s. 786-791)
Evren ÖĞRÜK (s. 778-785, Arka Kapak)
İbrahim Halil UNAK (Ön Kapak)

ISBN 978-605-66311-2-2 (eKitap)

1. Baskı Aralık 2017

Yayımcı Mantık Derneği Yayınları
PK 200 34711 Kadıköy / İstanbul
E-posta: yayinevi@mantik.org.tr

Yayımcı Sertifika 33377
Numarası

İÇİNDEKİLER

Önsöz	ix
Açış Konuşmaları.....	1
1) Prof. Dr. Sait BİLGİÇ	3
2) Prof. Dr. Rıza KARAGÖZ.....	9
3) Prof. Dr. Lokman ÇİLİNGİR.....	11
4) Doç. Dr. Yücel YÜKSEL.....	13
5) Prof. Dr. Şafak URAL.....	15
VII. Mantık Çalışmayı Metinleri*	17
1) Önergeler Mantığında Anlambilimsel Eksiksizlik İspatları ve Meta-Mantıksal Yorumlamaları	19
Arş. Gör. Oğuz AKÇELİK (Orta Doğu Teknik Üniversitesi)	
2) Carnap'ın Heidegger Eleştirisi Haklı mıydı? Ontoloji ile Mantık Arasındaki İlişki Üzerine Düşünceler	27
Yrd. Doç. Dr. Özgür AKTOK (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)	
3) Wittgenstein'da Matematik Felsefesi	43
Arş. Gör. Mehmet ARSLAN (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)	
4) Dilsel Bir Varlık Olması Bakımından İnsanın Epistemoloji ve Ontoloji'deki Yeri	53
Caner ATILGAN (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)	
5) Aristoteles'te Apeiron Tartışması: Etkinlik Halinde Apeiron Mümkün müdür?	63
Arş. Gör. Aslı AVCAN (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)	
6) Hans Reichenbach'ta Klasik Mantığın Yetersizliği ve Sembolik Mantığın İşlevselliği Sorunu	75
Doç. Dr. Hasan AYDIN (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)	
7) Girolamo Saccheri'nin Paralellik Probleminin Çözümüne Dair	95
Doç. Dr. Samet BAĞÇE (Orta Doğu Teknik Üniversitesi)	

(*) Makaleler soyadına göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

8) Tıpta ve Tıbbi Uygulamalarda Puslu Mantık.....	121
Prof. Dr. Mustafa BOZBUĞA	
9) İlişkisel/Bağlantılı Kıyasta Varlıksal Varsayma.....	145
Arş. Gör. Samet BÜYÜKADA (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)	
10) Klasik Mantıkta Dil, Kavram, Varolan İlişkisi	157
Arş. Gör. Zeynep ÇELİK (Ankara Üniversitesi)	
11) Seçim Aksiyomu Doğal mıdır Yapay mıdır?	165
Dr. Ahmet ÇEVİK (Orta Doğu Teknik Üniversitesi)	
12) Aristoteles'in Yorum Üzerine Eserinde Karşıt ve Çelişik Önermeler Ayrımı	175
Yrd. Doç. Dr. Caner ÇİÇEKDAĞI (Artvin Çoruh Üniversitesi)	
13) Transendental Diyalektiğin İnşasında Antinomiler	187
Prof. Dr. Lokman ÇİLİNGİR (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)	
14) Frege'de Bir İmin Üç Yanı: Tasarım, Anlam, Gönderim.....	207
Ebru ÇİMEN (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)	
15) Mantığın Metafizikten Bağımsızlığı Sorunu	215
Doç. Dr. Ahmet Ayhan ÇİTİL (İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi)	
16) Dialeitik Mantığın Gerekçelendirilmesi: Paradokslar ve Gerçeklik	227
Ebubekir Muhammed DENİZ (İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi)	
17) Program Geliştirme Modelleri, Çeşitli Mantık Yaklaşımları ve Karmaşık Sistemler.....	245
Arş. Gör. Volkan DURAN (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)	
18) Modern Dönem Mantık Çalışmalarında “Kıyas”ın Reddi.....	295
Öğr. Gör. Gülümser DURHAN (Muş Alparslan Üniversitesi)	
19) Puslu Mantığın Penceresinden Heidegger'in Hakikat Anlayışına Bir Bakış	307
Yrd. Doç. Dr. Aysun GÜR (Adnan Menderes Üniversitesi)	
20) Tarski'nin Doğruluk Anlayışı	319
Doç. Dr. Özgüç GÜVEN (İstanbul Üniversitesi)	
21) Eski Çin'de Mantık.....	331
Doç. Dr. Nazlı İNÖNÜ (İstanbul Üniversitesi)	
22) Soru Paradoksu (Bir Meleğe Soru Sormak)	349
Dilek KADIOĞLU (Orta Doğu Teknik Üniversitesi)	
23) Üç Değerli Mantığın Uygulaması Olarak Yapılandırılmış Sorgu Dili (SQL).....	367
Yrd. Doç. Dr. Vedat KAMER (İstanbul Üniversitesi)	

24) Endülüs'te Mantık	377
Prof. Dr. Ahmet KAYACIK (Erciyes Üniversitesi)	
25) Aristoteles'te Dictum De Omni	397
Yrd. Doç. Dr. Murat KELİKLİ (Bartın Üniversitesi)	
26) Kant'ın Genel Mantık Anlayışı ile Transsandantal Mantık Anlayışının Karşılaştırması	405
Yrd. Doç. Dr. Gamze KESKİN (Kırklareli Üniversitesi)	
27) Doğruluk Teorilerindeki Belirlenemez Durumlar ve Tümevarım İlişkisi	425
Arş. Gör. Fatih KÖK (İstanbul Üniversitesi)	
28) Kuantum Mantığı için Felsefi Bir Temel: Taoist Dikatomî ya da Protagoras Sofistiği	435
Doç. Dr. Mustafa Said KURŞUNOĞLU (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)	
29) Varlık Önergelerine İlişkin Bir Mantık Geliştirme Doğrultusunda Tikel Niceleyiciden Varlık Değişmezine	449
Prof. Dr. Zekiye KUTLUSOY (Maltepe Üniversitesi)	
30) Bilimsel Araştırmada Mantık, Yöntem ve Neden-Sonuç İlişkisi	465
Arş. Gör. Halil MUTUK (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)	
31) Lvov-Varşova Mantık Okulu'nun Ontoloji Kuramları	481
Yrd. Doç. Dr. Svitlana NESTEROVA (Artvin Çoruh Üniversitesi)	
32) Sonsuz ve Sonsuzluk	493
Evren ÖĞRÜK (İstanbul Üniversitesi)	
33) Martin Heidegger'in Geleneksel Mantığı Yıkma Denemesi	497
Arş. Gör. Dr. Umut ÖKSÜZAN (Galatasaray Üniversitesi)	
34) Mantık ve Diyalektiğin Gerekliliği Üzerine	517
Dr. Alişan ÖZDEMİR (Maltepe Üniversitesi)	
35) İki Farklı Mantık: Kavramlar Mantığı ve Tasavvurlar Mantığı.....	527
Doç. Dr. Aytekin ÖZEL (Uludağ Üniversitesi)	
36) Hegel'de 'Mantık Bilimi' Nedir?.....	537
Deniz ÖZEN (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)	
37) Bilimsel Araştırma Programlarının Metodolojisi veya Yeni Bir Bilim Mantığı.....	549
Yrd. Doç. Dr. Seda ÖZSOY (Gümüşhane Üniversitesi)	
38) George Boole'un Cebirsel Mantığı ve Mantık Tarihindeki Yeri	571
Arş. Gör. Zeynep ÖZTÜRK (Kırklareli Üniversitesi)	

39) Bir Kavram Çerçevesi Olarak Quine'nın Ontolojiye Yaklaşımı	585
Yrd. Doç. Dr. İsmail SERİN (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)	
40) Barcan Formülünün İki Yorumu: Aktüelizm ve Olanaklılıkçılık.....	591
Selçuk Kaan TABAKÇI (University of Alberta)	
41) Husserl Fenomenolojisinde Formel Analitik Mantık.....	599
Diler Ezgi TARHAN (İstanbul Üniversitesi)	
42) Karşıtlık Karesinin Evrimi.....	615
Halise TARIMCIOĞLU (İstanbul Üniversitesi)	
43) Doğalcı Epistemoloji: Epistemolojinin İnkârı mı Asimilasyonu mu?	633
Arş. Gör. Serdal TÛMKAYA (Orta Doğu Teknik Üniversitesi)	
44) Wittgenstein ve Pragmatik Anlam Yaklaşımı İlişkisi	651
Arş. Gör. Tuncay TURNA (Artvin Çoruh Üniversitesi)	
45) Dil Ontolojinin Evi midir?.....	663
Prof. Dr. Şafak URAL (Mantık Derneği)	
46) İnförmel Mantık: Konular, Yaklaşımlar ve Katkılar.....	687
Prof. Dr. Cafer Sadık YARAN (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)	
47) Formel Ontolojilerin Dinamikliği.....	697
Dilek YARGAN (Orta Doğu Teknik Üniversitesi)	
48) Puslu Mantık ve Müphemlik Problemi.....	705
Doç. Dr. Yücel YÛKSEL (İstanbul Üniversitesi)	
Mantık ve Ontoloji.....	723
Doç. Dr. Ahmet Ayhan ÇİTİL, Prof. Dr. Zekiye KUTLUSOY, Prof. Dr. Şafak URAL	
Mantık Çalıştayı Arşivi.....	747
I. Mantık Çalıştayı (İstanbul 2012)	749
II. Mantık Çalıştayı (Eskişehir 2013).....	753
III. Mantık Çalıştayı (Amasya 2014)	757
IV. Mantık Çalıştayı (Bulgaristan 2014)	759
V. Mantık Çalıştayı (Bursa 2015).....	761
VI. Mantık Çalıştayı (Artvin 2016).....	765
VII. Mantık Çalıştayı (Samsun 2017)	771

DİL ONTOLOJİNİN EVİ MİDİR?

Şafak URAL*

ÖZ

Fizik nesnelere dünyası tarihi süreç içinde iki farklı soruya bağlı olarak iki farklı şekilde yorumlanmıştır. Aristoteles ile başlayan dönemde fizik nesnelere terimler, önermeler ve kıyasın öngördüğü, ama birbiriyle ilgi içinde olan üç farklı varlık tasarımı içermektedir. Bu bakış açısı, Newton/Kant ile değişime uğramıştır. Her iki görüşün ileri sürdüğü tezler ve içerdikleri sorunlar, solipsist bir bakışla, farklı bir şekilde yorumlayabilirler.

Anahtar Kelimeler: Teleolojik evren anlayışı, mekanist evren anlayışı, nesne kavrayışımız ve mekân tasarımlarımız

IS THE LANGUAGE HOME OF ONTOLOGY?

ABSTRACT

The physical world has been interpreted in two different ways as depending on two different questions. The ontology of Aristotelian metaphysics divides the physical world into three different parts according to terms, propositions and syllogistic inference. This ontological view changed by Newton and Kant. It is possible to re-interpret the theses and problems of these ontological views with a solipsist approach.

Keywords: Teleological conception of the world, mechanical conception of the world, our space stylings and kinds of existence of things

* Prof. Dr., Mantık Derneği, E-posta: safakural@safakural.com

“Ontoloji”, Antikçağ’dan günümüze kadar varlığını sürdürmüş has bir felsefe sorunudur. Tarihi süreç içinde çok farklı anlamlar kazanmış, içeriği zenginleşmiş değişmiştir; ve sadece bu özelliği bile, bu kavramın tek bir tanımının verilmesi imkânsızlaştırmaktadır.

Amacım, bu kavram altında yapılmış olan çalışmalarını solipsist bir bakışla irdelemektir. Böylece bu kavramın içeriğini farklı bir açıdan yorumlamak olanağı da bulunacaktır. Bu amaca ulaşmak için, ontoloji anlayışını tarihi gelişimi içinde (yorumlayarak) ele almaya çalışacağım.

“Ontoloji” kavramının işaret ettiği sorunu kabaca “var-olan’ın bilinmesi” şeklinde düşünebiliriz. “Var-olan” ile kastedilen ve bilinmesi istenilen şey, Antikçağ felsefesiyle birlikte öncelikle karşımızda duran fizik nesnelere dünyası olmuştur. Fizik nesnelere ise, duyu organlarımız aracılığıyla varlığını farkına vardığımız “şey”lerdir.

Duyu organlarımız bize fizik dünyadan temelde renk, ses, koku, tat ve dokunma olarak beş farklı veri sağlar. Bu veriler bize aynı zamanda bir çeşitliliğin algılanmasına da kaynaklık eder. Duyularımız ayrıca bir nesnenin süreç içinde farklı biçimler alabildiğini, farklı renklere sahip olabildiğini vs. söyler. Etrafımızdaki fizik nesnelere, farklı renk, şekil, sertlik vs. dışında sürekli değişim içindedirler. Bu değişimin bir özelliği, döngüsel olması, aynı aşamalardan geçmesi yani hep aynı şekilde cereyan etmesidir.

Değişimin hep aynı şekilde olması, yani örneğin mevsimlerin aynı seyri izlemesi, canlı ve cansız dünyada da yine değişim, gelişme, oluş, bozulmuş gibi olguların hep aynı şekilde cereyan etmesi, ister istemez “değişmeden kalan bir şeyin olması gerekir” fikrini de beraberinde getirmektedir. Bu “değişmeden kalan şey”e, kolayca tahmin edileceği gibi, “arke” adı verilmiştir.

İlk filozoflar, bilindiği gibi, bu arke’nin ne olabileceği üzerinde durmuşlardır; daha sonra Herakleitos ve Parmenides ile birlikte “oluş nedir?” sorusuyla, soruna yeni bir boyut eklenmiştir.

Platon’a gelinceye kadarki sorunu, “fizik dünyadan duyularla elde edilen veriler aracılığıyla, özellikle de varlık ve oluş sorununun akılsal (rasyonel) bir açıklamasını yapmak” şeklinde ifade edilebilir. Bu yorumda bizi yakından ilgilendiren iki önemli varsayımdan söz etmek yerinde olacaktır. *İlkinde duyuların konusu olan dünya, algımızdan bağımsız varlıklar olarak kabul edilmiş; ikincisinde ise duyuların bu fizik dünyanın “varlık bilgisi”ni sağladığı öngörülmüştür.* Yani bir yanda renk, ses, koku gibi bana özgü duyu verileri, öte yanda bu duyu verilerinin diğer ucunda yer aldığı kabul edilen fizik nesnelere bulunmaktadır. Bu durumda duyular, fizik nesnelere dünyasına varlık kazandırma araçları olmaktadır. Bu araçlar aynı zamanda fizik nesnelere “varlık bilgisi”ni temin etmektedir. Burada söz konusu olan varlık bilgisi, benim dışımda, benden bağımsız ve algılarımla farkına vardığım bir dünyanın/nesnelere varolduğuna ilişkin bir bilgiyi de kapsamaktadır.

Varlık bilgisi şüphesiz fizik nesnelere sınırlı değildir. Nitekim örneğin dün rüyamda gördüğüm bir olay, hayal ettiğim kanatlı at veya düşüncemde tasarladığım sayı gibi matematik nesnelere birbirlerinden farklı varlık özelliklerine sahiptirler. Burada bizim için önemli olan nokta, duyuların, fizik nesnelere diğer nesnelere ayıran ve onların varlık özelliklerini tayin ve tespit etmek için kullanılan araçlar olmasıdır.

Öte yandan fizik dünyanın varlık bilgisine duyularımız aracılığıyla ulaşmış olsak da bu varlık bilgisini tek tek nesnelere almış olduğumuz duyu verileriyle özdeşleştiremeyiz ve sınırlandıramayız; çünkü mesela duyu verileri aldatıcıdır, geçicidir ve dolayısıyla da fizik nesnelere özdeş olamazlar. Ayrıca farklı varlık özelliğine sahip nesnelere olması, “varlık nedir?” sorusunu gündeme getirecektir. Bu soru bizi “neye var deriz?” veya “asıl varolan nedir?” gibi sorulara kolayca götürür. Fizik dünyanın varlık bilgisinin duyular aracılığıyla elde edilen verilerin dışına taşınması Platon ile başlamıştır.

Gerçi Platon öncesinde Parmenides felsefesinin varlık ve duyular arasındaki sorunlu ilişki üzerine kurulduğu söylenebilir. Ne var ki buradaki sorun, duyuların fizik nesnelere hakkında sağladığı bilginin aldatıcı olabilmesiyle ilgilidir. Dolayısıyla da sorun, duyuların sağladığı kabul edilen varlık bilgisinin kendisinin sorgulanmasını içermemektedir.

Benzeri bir durum, Herakleitosçu felsefe için de geçerlidir. Herakleitos’un oluşu temele alması, aslında algılar ile nesnelere dünyası arasındaki ilişkinin bir yorumu olarak değerlendirilebilir; fakat bu yorumda da fizik nesnelere varlığı yine sorgulanmamış, tam aksine, duyuların sağladığı verilerin doğruluğu üzerine inşa edilmiştir. Çünkü her şeyin değiştiğini söylemek için duyuların kendisinden ve duyuların nesnesinin varlığından şüphe etmemek gerekmektedir. Dolayısıyla da fizik nesnelere varlığı sorgulama konusu yapılmamıştır. Tam aksine değişimi fizik dünyanın bir özelliği olarak kabul etmekle, hem duyuların varlığı hem de sağladığı verilerin güvenilirliği onaylanmış olmaktadır.

Varlık sorununun farklı bir boyut kazanması, Platon, “idealar” öğretisiyle gerçekleşmiştir. Bunun sebebi, onun idea öğretisinin “varlık” sorununu duyuların dışına taşınması ve yeni bir varlık dünyası öngörmüş olmasıdır. Platon’un fizik nesnelere ilgili söylemek istediklerini, “her şey görünüşten ibarettir” şeklinde basitçe ifade edebiliriz. Fizik nesnelere görünüş’ten ibarete olacak şekilde yorumlamak, ikinci adımda asıl varolanı görünenin dışına taşınmasını gerektirmektedir. Duyu organlarına bağlı olarak ortaya çıkan algı, fizik nesnelere görünüşleri, biçimleri, şekilleri, formlarıdır. Bu form, o nesnenin daire, üçgen, kare vs. şeklinde olmasıdır. Form, kişinin duyu organlarıyla varlığını farkında olduğu bir özelliktir; ama aynı zamanda düşünerek varlığını kavradığı (asıl) var-olandır. Nitekim, örneğin bir üçgenin en ideal biçimi ancak düşüncede mevcut olabilir. Dolayısıyla burada önemli olan nokta, varlık

bilgisinin artık duyuların konusu olmaktan çıkması, düşüncede kavranılır hale gelmiş olmasıdır. Fizik nesnelere varlık özellikleri, duyu organları aracılığıyla algıladığımız renk, ses, koku dışında birer geometrik şekil olarak, yani onların formu aracılığıyla tanımlanmış olmaktadır. Diğer bir ifadeyle Platon ile birlikte bir tasarım olarak form, (fizik nesnelere alınan) renk, ses, koku gibi beş algı verisinin ötesine geçmiş, hatta akılla kavranılan “asıl var-olan” konuma evrilmiştir.

Platon bu görüşleriyle, *fizik nesnelere* ile onu *algılayan ben* dışında *üçüncü bir varlık dünyası* daha kabul etmiş olmaktadır: duyularımız aracılığıyla varlığından haberdar olduğumuz fizik nesnelere ile duyularımızın kendisi dışında değişmeyen ve ancak tasarlayarak farkına varabileceğimiz bu dünya -idealar dünyası- artık felsefenin gündemine girmiş olmaktadır. Bir “değişmeyen olduğunu kabul etmek”, daha sonra “hakikat” sorununu da beraberinde getirecektir. Artık felsefenin ahlaktan hukuka, estetikten fizik dünyaya kadar temel sorunu, değişmeyen bir şeyin olduğunun kabulü ve onun tespiti olmuştur. Platon için idealar, değişmeyendir ve asıl varolandır; algı konusu olan fizik nesnelere “varlık” dünyası değişime açıktır ve aslında ideaların birer gölgesidir. Whitehead, Batı düşüncesini Platon’a düşülen bir dipnot olarak niteler; çünkü gerçekten de artık ontolojik içerikli bir tartışma, bu ideaların mahiyetinin ne olabileceği, onun yerine neyin konulacağı gibi sorular üzerinden gelişecektir.

Platonla birlikte ontolojik tartışmalar, tek tek nesnelere varlığını tartışmanın dışına taşmıştır. Sorun artık tümelin, yani kavramların öngördüğü varlık özelliğinin örneğin “kalem”, “insan”, “özgürlük” veya “üçgen”in bir tümel varlık olarak özelliklerinin sorgulanmasını da kapsar hale gelmiştir. Tümelin varlığını tartışmak, tek tek nesnelere, bir kalemin varlık özelliklerinin ve dolayısıyla algılarımızın konusu olan fizik dünyanın varlık özelliklerini tartışmaktan farklıdır; çünkü artık aklımda tasarladığım şeyin ne olduğu ve onun varlık özelliği üzerine de konuşmak gerekmektedir.

Varlık tartışmasının Aristoteles ile birlikte yeni bir boyut kazandığı, bu değişimin varlık sorununun dil açısından ele alınmasını içerdiği söylenir. Fakat sanırım asıl yenilik, Aristoteles felsefesinin (birbirine ilgi içinde) üç farklı varlık öngörüsü içermesidir. Bunlar, **terimlerle** ilgi içinde tek tek nesnelere varlığı, **önergeler** aracılığıyla öngörülen varlık ve Aristoteles’in **mantık çalışmaları** öngördüğü ontolojik kabullerdir.

Onun on kategorisi, tek tek nesnelere varlık özelliğini karakterize etmektedir. Önergeler aracılığıyla öngörülen varlık dünyası, cins ve tür ayrımı olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat bir de üçüncü olarak, kıyas tarzı bir çıkarımın öngördüğü bir ontolojik yapıdan söz etmek mümkündür, hatta gereklidir.

Antikçağ felsefesinin başlangıcında “varolan nedir?” şeklindeki sorunun Platon ile birlikte “asıl varolan nedir?” şekline dönüştüğünü söyleyebiliriz. Eğer yine kısaca ifade etmek istersek Aristoteles’in sorunu “neyi nasıl bile-

biliriz?” şeklinde dönüştürdüğü söylenebilir. Bu soruyu dil ile ilgisi içinde ele aldığımızda problem, “biz neye varlık kazandırırız?” şekline evrilecektir. Aristoteles’in mantık çalışmaları dikkate alındığında ontolojik kabullerin artık (açıklanan değil) açıklayıcı ilkeler olarak kullanıldığını görürüz.

Aristoteles açısından tek tek nesnelere varlık özellikleri, 9+1 kategori aracılığıyla tanımlanmaktadır. İkinci olarak, yargılarımızı dile getiren önermeler de yine bir varlık öngörüsüne sahiptirler. Nitekim önermeler, iki nesne (özellik, eylem vs.) arasında kurulan bir ilişkiyi, bir varlık bildirme ilişkisini ifade eder. Bu varlık bildirme ilişkisi, bağlaç (Türkçede -dır bağlacı) aracılığıyla gerçekleştirilir. “Kalem beyazdır” veya “kalem vardır” gibi sıradan önermeler, öznenin bir özelliğini ifade etmek ve dolayısıyla özneye ait bir varlık öngörüsü içermek durumundadırlar. Bu varlık öngörüsü, öncelikle “var” yüklemi veya “-dır” bağlacının gramatik/dilsel özellikleri aracılığıyla gerçekleşmiştir. Bu yolla öngörülen varlık, tek tek nesnelere sahip olduğu varlık özelliğinden farklıdır. Bir önermenin öznesinin sahip olabileceği varlık özellikleri öncelikle söz konusu on kategori aracılığıyla belirlenir. Fakat bir yüklemle özne arasında bir ilişki kurabilmek için “-dır” bağlacı kullanılarak ifade edilen gramatik özellikte bir varlık tasarımına ayrıca sahip olmak (yeterli olmasa da) gereklidir.

Bilindiği gibi Aristoteles’e göre varlıklar tekil (*kath hekaston*) ve tümel (*katholou*) olmak üzere ikiye ayrılırlar (17a 38-40).¹ Tek tek nesnelere “birincil töz”e (*prote ousia*) tümeler ise “ikincil töz”e (*deutera ousia*) sahiptirler. *Metafizik* ve *Kategoriler*’de belirtildiği gibi (1038b 34-1039a 23)² ve (2a 11-2b 7)³ bu ikincil tözler, birincil töze sahip tek tek nesnelere yüklenen tümeleri oluşturur ve dolayısıyla da bir önermede yüklem konumunda bulunurlar. Diğer bir deyişle yargının ön gördüğü dilsel/ontolojik koşul sayesinde bir yüklem özne ile olan ilişkisinden söz edebiliriz.

Kategoriler, her tek tek fizik nesnenin mevcudiyetinin imkânını belirler. Bu sayede “kalem beyazdır”, “kalem buradadır” veya “kalem 2 gr’dır” gibi empirik içerikli önermeler kurarız. Bu gibi önermelerde özne ve yüklem arasında, yani 9 kategori ile öznenin sahip olduğu birincil töz arasında bir uyum olmalıdır. Çünkü, örneğin “kalem siyahtır” önermesi gibi empirik olarak yanlış olabilir; “kalem şarkı söylüyor” önermesi de empirik olarak yanlıştır. Fakat ikinci önerme, yanlış olmanın ötesinde, kendi içinde uyumsuzluk içeren bir yargıyı ifade etmektedir. Çünkü bir kalemin şarkı söylememesi, kalemin sahip olduğu varlık özelliklerinin bir sonucudur. Dikkat edilirse bu varlık özelliği, empirik değildir, tasarımsaldır. Aristotelesçi bakış ile düşünürsek, kalem gibi cansız bir nesnenin içlemi ile şarkı söylemek eyleminin kapsamı arasında bir uyumsuzluk bulunur. Dolayısıyla da nesnelere sahip oldukları cins ve tür özellikleri,

1 Bkz. Aristoteles 2002b.

2 Bkz. Aristoteles 1996.

3 Bkz. Aristoteles 2002a.

söz konusu ilişkinin kurulmasına olanak vermediği için, düşüncemde kalemin şarkı söylemesi gibi bir yargıya yer yoktur. Bu durumda dil aracılığıyla (yani önerme aracılığıyla) ifade edilen, ama aslında cins/tür ayrımını kullanan ontolojik bir kabulden hareket edildiğini söyleyebiliriz.

Aristoteles'in bakış açısıyla düşünersek, "varlık deyince ne kastederiz?" veya "neye varlık kazandırırız?" gibi soruları elbette tekil ve tümel cevher açısından ele almak gerekir. Çünkü Aristoteles'te varlık alanı tümel ve tekil olarak ikiye bölünmüştür. Fakat biraz daha yakından bakıldığında, yine Aristotelesçi anlayış çerçevesinde, fizik nesnelere özelliklerini belirleyen üçüncü tür bir varlıktan daha söz etmek gerekir. Bu varlık, O'nun organist-teleolojik özellikli evren anlayışıyla karakterize edilir. İlginçtir, bu ontolojik kabul ile kıyas öğretisi arasında yakın bir bağ vardır. Fakat bence daha da ilginç olan, kıyasın önermelerle, önermelerin terimlerle ve dolaylı olarak kıyasın terimlerle olan ilişkisi gibi, organist-teleolojik evren anlayışının tümel ve tekil cevherle ilişki içinde olmasıdır. Hatta öyle görünüyor ki Aristoteles'in tümel ve tekil cevher tanımı, organist-teleolojik evren anlayışının öngördüğü ontolojik kabulün bir parçasıdır. Bu evren anlayışı, tek tek nesnelere ontolojik özelliklerini ve tümel nesnelere varlık özelliklerini de belirlemektedir. Bu ilişkiler ağı, ilginçtir, ortak bir evren tasavvuru oluşturmamıza ve bu tasavvur aracılığıyla tek tek fizik nesnelere ilişkin yine ortak bir görüşe sahip olmamıza olanak vermektedir. Bu durum solipsist bir ontolojinin temel ilkelerini de içinde barındırmaktadır. Çünkü bireysel tasarımlarımızı, ortak bir ontolojik kurguya/tasarıma bağlı olarak düşünmek, bireysel olanı tümel olanla ilişki içinde yapılandırmak ve iletişimi bireysel tasarımları kullanarak gerçekleştirmek mümkün olmaktadır. Çünkü, ortak bir tasavvur aracılığıyla nesnelere varlık kazandırmak, gelecekte solipsist kabule göre bir şeyin "bilinemez" ve "aktarılamaz" olmasına engel değildir.

Aristoteles'in kıyas öğretisinin bilinen temel özelliği, önermeler arasındaki geçerli ilişkilerin kurulabilmesinin (mantıksal/formel) koşullarını vermesidir. Önermeler ise terimler arasındaki ilişkileri ifade etme araçlarıdır. Terimler arasında önermeler aracılığıyla kurulan ilişki, yukarıda da işaret edildiği gibi, yargılarımızı dile getirme araçlarıdır. Bu yargılar, tek tek nesnelere içinde yer aldığı tür dikkate alınarak oluşturulur. Bu sebeple örneğin "kalem şarkı söylüyor" gibi bir yargı, (normal koşullarda) düşüncemde oluşmaz; cins/tür ayrımı dikkate alınarak oluşturulan yargılar ise empirik denetime açıktırlar. Bu empirik denetim, bir önermede özne ve yüklem arasındaki ilişkinin doğruluğunun ve dolayısıyla da özne ile işaret edilen nesnenin yüklem ile ifade edilen özelliğe sahip olup olmadığının tespitine olanak verir. Sonuçta "kalem beyazdır" gibi bir önermenin doğruluğuna empirik olarak karar verebilme olanağı elde edilir. Fakat eğer bir önermeyle dile getirilen yargı için ve özellikle de tümel bir yargıyla ilgili olarak "niçin" sorusu sorulursa, artık tek başına gözlem bir işe yaramayacaktır. Kıyas tarzı bir çıkarıma ihtiyaç duyulacaktır; çünkü kıyas,

yapılacak gözlemler arasında mantıkça ilişki kurulmasına olanak verir. Geçerli bir kıyasta önermeler arasındaki ilişki elbette mantıksal bir özelliktir; fakat ilginçtir, sonucun öncüllerle ilişkisi, teleolojik bir yapı öngörmektedir.

“Kalem beyazdır” gibi bir önermenin doğruluk değerinin gözlem aracılığıyla belirlenebilmesine karşılık, “niçin insan canlıdır?” gibi bir soruya cevap verebilmek için gözlem tek başına yeterli değildir. Yapılacak açıklamaların bir kısmında şüphesiz empirik doğrulamalara ihtiyaç olacaktır; fakat bizim için önemli olan nokta, bu açıklamaların arasında mantıkça tutarlılık olmalıdır. Fakat bu da yeterli değildir; çünkü önermeler arasında hem empirik olarak denelebilen hem de mantıksal ilişki olan bir bağ kurabilmek için, kıyas tarzı bir çıkarıma ve bu çıkarımın dayandığı bazı ontolojik kabullere/varsayımlara gerek vardır.

“Ontoloji” denilince geleneksel olarak tek tek nesnelere dikkate alınır. Tek tek nesnelere birlikte yaşıyor olmamız, ontolojinin konusunu da tek tek nesnelere üzerinden inşa etmek için iyi bir gerekçe olmuştur. Gerçi Platon’un ideaları veya Aristoteles’in tümel cevheri, bizi varolanın sınırlarını genişletmeye zorlamaktadır; fakat tümeler tartışması, tümel cevherin tek tek nesnelere üzerinden okunmasını talep etmektedir. Geleneksel ontolojinin temel kabullerinden birisi, tek tek nesnelere bağımsız varlıklar olarak kabul etmek, onların varlık özelliklerini bu çerçevede sorgulamak olmuştur. Fakat böyle bir kabul, Aristoteles’in kıyas öğretisinin arka planını oluşturan ontolojik içeriğin fark edilmesine engel olmakla kalmamış, kıyasın işlevinin tam olarak değerlendirilememesine sebep olmuştur.

Yukarıda da işaret edildiği gibi Platoncu ontolojik kabul, asıl var-olan’ın fizik dünyanın dışında olduğu varsayımı üzerine kurulmuştur. Aristoteles’in cins ve tür tanımı da, fizik dünyanın anlaşılmasında, fizik nesnelere gözlenen özellikleri dışına çıkılmasını gerektirmektedir. Fakat bu bakış, Platon’dan farklı olarak, fizik dünyanın dışında bir varlık dünyasına ihtiyaç göstermemektedir. Öyle görünüyor ki Aristoteles’in varlık temellendirmesinin algılanabilir dünya içinde kalması, konuşma dilinin gramatik yapısının fizik nesnelere ilişkilendirilmesine zemin oluşturmuştur. Bu bakış, fizik dünyanın sahip olduğu düşünülen ontolojik özelliklerin mantık ayağının ayrıca dikkate alınmasını gerektirmektedir. Çünkü Aristoteles’in varlık anlayışı, sadece tek tek fizik nesnelere özelliklerini değil, cins/tür ayrımını ve ereksellik (telos) gibi tüm evreni kapsayan (tasarımsal) bir kabulü de içermektedir. Kıyası, oturduğu bu ontolojik zemini fark etmeyip sadece dedüktif bir çıkarım olarak görmek, başta teoloji olmak üzere günümüz dil felsefesinde sahte sorunlarla uğraşılmasına sebep olmuştur.

Aristotelesçi düşünüşün üzerine kurulduğu (mantık, dil ve fizik nesnelere arasında birbiriyle tutarlı bir ilişki içinde işleyen) ontolojik bütünlük, aslında günümüz felsefesini de ilgilendirmektedir. Bu bütünlüğü dikkate almadan felsefeyi dil analizi olarak gören Viyana Çevresi ve onların açtığı yoldan yürüyen

günümüz dil felsefesi, sorunların daha da karmaşıklaşmasına, hatta içinden çıkılmaz hale gelmesine vesile olmuştur. Çünkü dil ve fizik nesnelere ve aralarında kurulan bir ilişki, ister istemez ontolojik birtakım varsayımlar kullanmak durumundadır. Fizik dünya tek tek nesnelere bir toplamı olarak görülürse ve terimlerle bu tek tek nesnelere arasında yer alan çok yönlü ilişkiler ve metafizik içerikli varsayımlar fark edilmezse, sorunlar da içinden çıkılmaz hale gelmektedir. Her çözüm önerisi birtakım sahte sorunların beraberinde getirmektedir. Solipsist yaklaşım bu gibi sorunlara bir cevap getirebilir.

Aristoteles ontolojisinin bir parçası olan ereksel evren anlayışını, yukarıda da işaret edildiği gibi, terimler, önermeler ve çıkarımları da kapsayan, bir bütünlük içinde düşünmek gerekir. Fakat Newton teorisiyle birlikte Aristoteles'in fizik dünyaya ilişkin görüşleri artık savunulamaz hale gelmiştir. Bu durumun, onun mantık anlayışıyla birlikte terimlerin tanımının ve yargılarımızı karakterize eden özelliklerin sarsılmasına, değiştirilmesine veya ortadan kalkmasına sebep olacağı düşünülebilir. Ne var ki Aristoteles'in ontoloji anlayışının uzantıları fark edilmediği, dar bir açıdan görüldüğü için, Newton'la başlayan değişimin uzantıları tam olarak anlaşılammış, bu sebeple, bir kısmı yapay özellikte olan günümüz dil felsefesinin gündemindeki sorunlar ortaya çıkmıştır. Bunun sebebi, sanıyorum, arka planda dil/nesne ilişkisine zemin oluşturan Aristotelesçi ontolojik kabullerin fark edilmemiş olmasıdır.

Bilindiği gibi Frege ile birlikte terimlerin işaret etme ve anlam taşıma özelliğine ilişkin tanım, yeni bir dönemin başlamasına sebep olmuştur. Fakat bu tanım, bizi ayrıca ilgilendiren bir özelliğe sahiptir: Frege'nin tanımında, terimlerin (anlamı değil) içerikleri ile terimlerin işaret ettiği bir nesnenin varlık özellikleri arasında bir ilişki öngörülmemiştir. Eğer Aristoteles açısından bakarsak, örneğin "kalem" teriminin içeriğinde onun cansız bir nesne olma özelliği de vardır. Cins/tür ayrımı üzerine kurulmuş olan böyle bir (ontolojik) kabul "ay yeşil peynirden yapılmıştır" gibi bir ifadeye zaten izin vermeyecektir. Dolayısıyla "dil ontolojinin evi midir?" gibi bir sorunun cevabının arkasında ontolojik kabullerimizi görmemezlikten gelemeyiz. Bu kabul, solipsist ilkelere bağlı bir ontoloji de içerebilir.

Solipsist bakışı karakterize eden özelliklerden birisi, "bir şey bilsek de aktaramayız" şeklindedir. Bu radikal bakış, iletişimin ortak bir tasarım üzerinden olabileceğini veya ortak bir ontolojik zemin üzerinden iletişimin kurulabileceğini hiç dikkate almamaktadır. Evet, aslında dil bir (anlam) aktarma aracı değildir. Fakat bu durum, ortak tasarımların oluşturulmasına ve bu tasarımlar üzerinden iletişimin sağlanmasına engel değildir. Bunun bir örneği, Aristoteles'in kıyas tarzı çıkarım aracılığıyla öngörülen teleolojik evren anlayışıdır; yani ontolojik içerikli bir tasarımdır.

Dili kullanarak iletişim gerçekleştirdiğimiz bir gerçektir: evet, dil bir iletişim aracıdır, ama anlam aktarma aracı değildir. Bunun tipik örneği diğer canlıların (kedilerin, arıların, kuşların, köpeklerin vs.) kullandığı dillerdir. Bu can-

lılar kendi aralarında, hatta bizimle de iletişim kurarlar; ama bu iletişimin bir anlam aktarma sürecini içermesi hiç de gerekli değildir. Bizi diğer canlılardan ayıran tarafımız, dili ileri derecede kullanma becerisine (*competance*) sahip olmamızdır; sonuçta her birey, ortak tasarımlar aracılığıyla anlamı yeniden oluşturabilme ve iletişim kurabilme imkânı elde etmektedir.⁴

Aristoteles'in ontoloji anlayışı, sahip olduğu birçok özellik dışında, iletişimin kurgular aracılığıyla gerçekleştirildiğine ilişkin güzel bir örnektir. Nitekim kıyasın bir özelliği, çıkarım yapma dışında, ontolojik içerikli bir tasarım üzerinden iletişim kurma aracı olmasıdır. "Sokrates ölümlüdür" gibi bir yargının doğruluğunu, sözü edilen kişinin yaşamadığını göstermek suretiyle doğrulayabiliriz. Ama "Sokrates niçin ölümlüdür?" gibi bir soruya ancak geçerli bir kıyasın öngördüğü bir tasarım aracılığıyla cevap verebiliriz. Söz konusu soruya "Sokrates ölümlüdür, çünkü karısı onun yaşamasına zaten olanak vermemiştir" şeklinde bir cevap da verilebilir. Böyle bir cevap doğru olsa bile, Sokrates'e özgü bir doğruluk içerecektir; fakat öncüller ile sonuç önermesi arasında mantıkça tutarlı bir ilişki kurulmasına olanak veren bir tasarım öngörmeyecektir. Evet bir kıyas, aralarında mantıkça ilişki olan önermeler arasında işlem yapılmasına olanak vermektedir; ama aynı zamanda bu ilişkinin arka planında ontolojik içerikli bir tasarım da bulunmaktadır. Kıyas, eğer "niçin?" sorusuna cevap aranıyorsa, ihtiyaç duyulan bir yöntemdir; fakat bu yöntem, "niçin?" sorusu tarafından öngörülen ontolojik bir kabul üzerine kurulmuştur. "Sokrates (de) ölümlüdür" gibi (gözlemi aşan) bir yargının doğruluğu, "niçin Sokrates ölümlüdür?" gibi bir sorunun öngördüğü ontolojik kabul çerçevesinde doğru olabilir. Dolayısıyla da,

Bütün insanlar ölümlüdür
Sokrates de insandır

şeklindeki önermeler empirik olarak doğru olsa bile, bu doğruluk, aynı zamanda arka planda ontolojik bir tasarımın varlığına da ihtiyaç göstermektedir. Bu tasarım dikkat edilirse, iletişimi de mümkün kılmaktadır. Her bireyin kendi tasarımını oluşturabilmesini, geleneksel katı solipsist bakışın ulaşamadığı bir özellik olarak kabul edebiliriz.

Geleneksel olarak kıyasın geçerli akıl yürütme yöntemi sağladığı kabul edilir; evet bu düşünce mantık açısından yerinde bir değerlendirmedir. Ne var ki kıyasın, Aristoteles felsefesinin ontolojik içerikli kabulleriyle uyum içinde bir yöntem olduğunu da görmemezlikten gelemeyiz. Bu yöntem, organist ve teleolojik bir tasavvur çerçevesinde kullanılmaktadır. Nitekim, aşağıda işaret edileceği gibi, "nasıl?" sorusuna cevap arayan ve dolayısıyla mekanist bir ev-

4 Bkz. Ural, Ş., basılmamış Kitap Çalışması.

ren anlayışı öngören Newton sisteminde kıyası kullanmaya ne gerek vardır ne de bu yöntem işe yarayan bir açıklama yapılmasına olanak vermektedir.⁵

“Varolan nedir?”, sorusunun tek tek nesnelere ilişkin algılarının ötesinde geçerek cevaplandırılması ve bu sorunun “asıl varolan nedir?” sorusuna dönüştürülmesi, yukarıda da işaret edildiği gibi Platon’la başlamıştır. Böylece fizik dünyanın tek tek fizik nesnelere üzerinden anlaşılması da söz konusu olmaktan çıkmıştır. Fakat Aristoteles’te, tek tek fizik nesnelere ontolojik özelliklerini daha genel bir tablo içinde karakterize eden organist-teleolojik özellikte bir evren tasarımı karşımıza çıkmaktadır. Bu bakışı ontolojik sorunların derinlik kazanması olarak da yorumlayabiliriz. Çünkü artık tek tek fizik nesnelere ontolojik özelliklerinin, evrenin ontik yapısı ile ilgi içinde kavranılmasının yolu açılmış olmaktadır.

Evrenin organist-teleolojik bir yapıda olması, doğrudan gözlemlenebilir bir özellik değildir. Tek tek nesnelere ontolojisini, dokuz kategori aracılığıyla ve gözlemlerle ilişki içinde oluşturmak bir noktaya kadar mümkündür. İkinci adımda, bu nesnelere ontolojik özelliklerini kavrayabilmek için, gramer kuralları başta olmak üzere dilin yapı ve işleyişini de dikkate almak gerekmektedir. Fakat bu da yeterli değildir; çünkü Aristoteles, tek tek fizik nesnelere ontolojik özelliklerini evrenin sahip olduğu ontik özellik üzerinden kurgulamıştır.

Evrenin organist-teleolojik bir yapıda olması bir tasarım olarak kavranabilir. Kıyas sadece bir çıkarım aracı değildir; o her bireyin kendi tasarımını kurgulamasına olanak veren bir araçtır. Kıyas bize önermeler arasındaki ilişkiyi, gramer kuralları ise hem önermelerde özne ve yüklem arasındaki ilişkiyi hem de terimlerin nesnelere olan ilişkisini tasarlayabilmemize olanak sağlamaktadır. Formel kurallar ortak tasarımlara sahip olunmasına; ama daha önce ortak bir tasarım kurgulanmasına olanak verir. Dilin bir iletişim aracı olarak kullanılması, gramer kuralları aracılığıyla ortak tasarımlara sahip olunmasının bir sonucudur. Bu durumun dikkat edilirse solipsist ilkelerle bir uyumsuzluğu yoktur; çünkü formel kurallar hem bireylerin ortak bir tasavvur oluşturmasını, hem de iletişimin bu kurallar (ve tasavvurlar) üzerinden gerçekleşmesini sağlamaktadır. Bu durum, iletişimin, bir anlam aktarma yoluyla değil de ortak tasavvurlar aracılığıyla gerçekleştirildiğinin bir göstergesidir. Kıyas gibi mantıksal bir çıkarım işleminin arka planında ontolojik kabullerin bulunması, tasarımlarımızın sadece iletişimde değil, bilgi üretmedeki yerinin ve öneminin de bir göstergesidir. Kıyasın önermelerle, önermelerin terimlerle olan (yukarıda kısaca işaret edilmiş olan) ilişkisi, tek tek nesnelere ontolojik özelliklerinin evrenin teleolojik/organist yapısıyla ilişkilendirilmesine olanak vermektedir. Bu sayede, fizik nesnelere bağımsız tek tek nesnelere olarak değil, onlara bir-

5 Bkz. Ural, Ş. (2017).

birleriyle ilişki içinde ve bir bütün olarak varlık kazandırma olanağı elde edilmektedir. Kıyas, evreninin organist-teleolojik bir kurgu olarak kavranılmasını talep etmektedir. Bu talep sayesinde kıyas, bir ispat yöntemi olma dışında, öngördüğü bu varlık tasarımı aracılığıyla iletişimi de mümkün kılmaktadır. Kıyas sayesinde her bireyin ortak bir varlık tasarımına sahip olması, bireyler arası iletişimin gerçekleşmesini de sağlamaktadır.

“Konuşma dili bir iletişim aracıdır; bu iletişim aracı içinde terimler, gramatik özellikleri gereği, tek tek nesnelere varlığını öngörürler. İsim konumunda olan bir terimin görevi, gramatik olarak, tek bir nesneden söz edilmesine, ona bir varlık kazandırılmasına olanak sağlamaktır. Bu varlık kazandırma, terimlerin Frege anlamında işaret etme (denote) özelliklerinden tamamen farklıdır. Aslında terimlerin işaret etme özelliği, imlere (indexical) aittir. “Ben”, “şimdi”, “burada” gibi imler (yani ben merkezli “terimler”/“egocentric particulars”) dışında kalan terimler de, bir im olarak kullanıldıkları takdirde, işaret etme ve bu yolla varlık kazandırma özelliğine sahip olabilir. Örneğin “kalem” kelimesi, ancak elimde tuttuğum nesne ile ilişkilendirirsem işaret etme ve dolayısıyla bir varlık bildirme özelliği taşıyabilir. Fakat evdeki kalemde söz edersem, burada artık o nesnenin anılması söz konusudur. Bu noktada anma işlemi, dilin gramatik özellikleri ve sahip olduğum tasarımlar çerçevesinde bir nesneye (ör. kaleme) varlık kazandırma işlevini yerine getirecektir.⁶

Türkçedeki “-dır” eki, gramatik olarak yüklem özneye ait olduğunu ifade eden bir varlık bildirme aracıdır. Gramer kuralları sayesinde sahip olunan bu ortak varlık tasarımı, iletişimin gerçekleşmesine de olanak vermektedir.

Aristotelesçi bakış, bu ortak (gramatik) varlık bildirme aracını kullanarak, özne ve yüklem arasında gözlemsel olarak dokuz ayrı varlık ilişkisi kurulabileceğini söylemektedir. “Kalemin beyazdır”, “kalem benimdir”, “kalem cebimdedir” gibi önermeler, bir nesnenin sahip olabileceği varlık özelliklerini ifade ederler. On kategori, bir fizik nesneden söz edebilme ve böylece o nesneye varlık kazandırabilme olanaklarının sayısıdır. Bu olanağı bize “-dır” bağlacının varlık bildirme özelliği sağlamıştır. Böyle bir durumda, kategorilerin fizik dünyada (ontolojik) bir karşılığının olup olmadığı sorulabilir. Gözlemsel içerikli kategoriler (yani cevher dışındaki dokuz kategori), tek tek fizik nesnelere sahip oldukları varlık özelliklerini değil, benim onlara varlık kazandırabilme koşulunu bildirmektedir. Bu dokuz kategori, bizim bir fizik nesneden empirik olarak söz edebilme imkânımızdır. İlginçtir, empirik verilerin toplandığı dokuz kategori aynı zamanda, “kim?”, “ne zaman?”, “nerede?”, “ne kadar?” gibi gözlemsel cevap gerektiren⁷ ve tek tek nesnelere konu alan sorulara karşılık gelmektedir. Öyle görünüyor ki konuşma dili, nesnelere varlık bildirme koşullarına göre organize olmuş bir yapıya sahiptir.

6 Bkz. Ural, Ş., basılmamış kitap çalışması.

7 Bkz. Ural, Ş. (2013).

Gramer kuralları, ortak bir varlık tasavvuru temin etmektedir. Gramatik özellikteki bu varlık tasarımları iletişim kurulmasının da gerekli koşulunu sağlamaktadır. Önermeler, gramatik olarak varlık kazandırma araçlarıdır. Türkçedeki “-dır” bağlacı, on farklı kategori aracılığıyla, bir nesnenin diğer nesneye varlık kazandırılmasına olanak vermektedir. Kıyasın özelliği, teorik içerikli “niçin” sorusunun öngördüğü ortak bir varlık tasavvurunun (yani organist/teleolojik bir tasavvur) oluşturulmasını ve kullanılmasını sağlamaktır.

Görünen o ki terim, önerme ve kıyasın oluşturduğu ontolojik bütünlük, “niçin kalem beyazdır” denilebileceğini fakat “kalem şarkı söyler” denilemeyeceğinin gerekçesini de bildirmektedir. Bu gerekçe aynı zamanda bir modalite barındırmaktadır. “Kalem beyazdır” veya “ay yeşil peynirden yapılmıştır” gibi bir önerme empirik içerikli bir imkân içerir. Fakat “bugünkü Fransa kralı dazlaktır” veya “kırk kanatlı at şarkı söylemektedir” gibi önermeler böyle bir özelliğe sahip değildir, çünkü özne konumundaki terimlerin işaret ettiği bir nesne yoktur. Daha yerinde bir ifadeyle, tek tek nesnelere söz edilebilmesinin koşulunu sağlayan on kategori ile uyumlu nesnelere ortada yoktur. Halbuki “kalem şarkı söyler” veya “ay yeşil peynirden yapılmıştır” gibi önermelerin öznesine karşılık gelen nesnelere dayandığı bir ontolojik zemin vardır: çünkü on varlık kategorisi ile söz konusu nesnelere arasında bir uygunluk bulunmaktadır. Ne var ki “ay yeşil peynirden yapılmıştır” gibi bir önermenin öznesi ve yüklemine işlem ve kaplamı, birisinin diğerini yüklem olarak almasına izin vermemektedir. Dolayısıyla da bu gibi önermelerin özne ve yüklemine ontolojik kabulleri, doğrulanması (modal olarak) mümkün olmayan bir ilişki dile getirmektedir. “Bütün çift sayılar üçe bölünür” önermesi, (içerdiği ontolojik kabuller açısından) empirik doğrulamaya kapalı, fakat (sayıların) ontolojik özellikleri açısından da doğrulanması mümkün olmayan bir özellik taşımaktadır. Bu sayede, söz konusu önermenin zorunlu olarak yanlış olduğunu söyleyebiliriz. Halbuki “bugünkü Fransa kralı dazlaktır” şeklindeki bir önermede özne, (on kategori ile eşleşebilecek) ontolojik özelliklere sahip olmadığından, böyle bir önermenin doğruluk değerinden de söz edilemez. Aristotelesçi bakış açısından şöyle düşünebiliriz: bir önermenin doğrulanmasından söz edebilmek için, özne ve yüklem arasında (on kategori aracılığıyla belirlenen ontolojik özellikleri çerçevesinde) mümkün bir ilişkinin olması gerekir. Bu ilişki aynı zamanda doğrulanmanın ne şekilde olabileceğini de (empirik veya örneğin formal olma özelliğini de) belirlemektedir. Özne ve yüklemine işlem ve kaplamı arasında doğrulanabilirlik açısından hiç bir uyum olmasa da böyle bir önerme anlamlı bir yargı ifade edebilir. Bu tür yargıların iletilebilir olmaları, gramer kuralları sayesinde gerçekleşmektedir; çünkü gramer kuralları da, yukarıda işaret edildiği gibi, bir varlık kazandırma araçlarıdır. Dili kullanma becerimizi de (*competance*) bu noktada dikkate almak yerinde olacaktır.

“Kalem şarkı söylüyor” gibi bir önermenin doğru olmadığını “kalem” kelimesinin işaret ettiği nesneye bakarak değil de bu kelimenin işlemi aracılığıyla

bilmek, aslında bir çıkarım işlemidir. Bu çıkarımı sıradan bir mantıksal işlem olarak görmek yanıltıcı olabilir. Çünkü “kalem” kelimesinin içlemi, cins/tür ayırımına dayanan bir varlık tasarımı içermektedir. Bu tasarım sayesinde bir önermenin öznesi ve yüklemi arasındaki ilişkiyi kavramak ve doğruluk değeri hakkında yargı vermek mümkün olmaktadır. Bu yargı, algılanabilir dünyaya aitmiş gibi duran ama aslında benim varlık tasarımlarımı ilgilendiren bir modalite sayesinde gerçekleşmektedir. Nesnelere sahip oldukları varlık özelliklerinin cins/tür ayırımı çerçevesinde düşünülmesi, örneğin “kalem” ve “masa” denildiğinde fizik nesnelere söz edildiğini, ama “sevgi” ve “özgürlük” denildiğinde fiziksel nesnelere söz edilmediğini bilinmesine olanak vermektedir. Böylece bir önermenin doğrulanma yönteminin ve doğruluk koşulunun ne olabileceğini her birey aynı şekilde tayin edebilir. Nesnelere ontolojik özelliklerinin, cins/tür ayırımına dayandırılmış olması sayesinde, “bugünkü Fransa kralı dazlaklı” gibi bir önermenin herhangi bir doğruluk değeri taşımadığını söyleyebiliriz. Dili kullanma becerimiz, anlamsız ve bir doğruluk değeri taşımayan veya yanlışlığı belli bir önermeyi iletebilme olanağı vermektedir. Bu iletişimde, gramer kurallarının öngördüğü ortak tasavvurlarımızı (ve dolayısıyla ontolojik kabullerimizi) ayrıca dikkate almak gerekir.

Aristoteles felsefesi, yukarıda da işaret edildiği gibi terimler, önermeler ve kıyas aracılığıyla aslında üç farklı varlık öngörmektedir. Bu üç türlü varlık anlayışının fizik dünyada karşılığı olduğunu söylemek hiç de kolay değildir. Terimlerin öngördüğü varlık özelliğini, 9+1 kategori aracılığıyla fizik dünyaya yansıtırız. Hatta ereksellik içeren bir evrende modalite, işlem ve kaplam kavramları dışında, kategorilerle ilgi içinde de düşünülebilir. Bu tarz bir düşünüş, önermelerin öngördüğü varlık tasarımının da fizik dünyada bir karşılığının olduğunu sanılmasına yol açabilir. Fakat önermeler aracılığıyla öngörülen modalitenin aslında fizik nesnelere dünyasında bir karşılığı olmayabilir.

Aristoteles’in on kategorisi içinde yer alan zaman, bir önermenin modalitesinin belirlenmesinde ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Zamansallık (*temporalite*), diğer dokuz kategori gibi, bir varlık bildirme aracıdır. Fizik nesnelere dünyasında algıladığımız sürekli değişim, geçip giden bir zamanın varlığını kabule bizi zorlamaktadır. Fakat zamanı, bir art ardalık ilişkisi olarak, sayı veya mitolojik nesnelere gibi maddi olmayan (zaman-dışı/*atemporal*) nesnelere uyguladığımızda fizik dünya ile olan bağının kopması, bazı özel haller (McTaggart paradoksu gibi) dışında, bizi rahatsız etmemektedir. Halbuki zamanı, geriye kalan diğer sekiz kategori gibi fizik dünyaya aitmiş gibi düşünmek yerine, bu sekiz kategori ile ifade edilen kavramların aslında birer varlık tasarımı olduğunu kabul etmek de mümkündür. “Zaman”ın varlık bildirme ve modalite içerme⁸

8 Diadorus problemini ve A. N. Prior’un, zamansallık ve modalite ile ilgili görüşlerini bu çerçevede düşünmek mümkündür.

özelliğini, gramer kurallarının varlık bildirme özelliği⁹ ile birlikte düşünebiliriz. Bu sayede, ontolojik özelliklerini tanımlamakta zorlandığımız geçmiş, şimdi ve gelecek’e aslında gramatik olarak varlık kazandırdığımızı kolayca kabul edebiliriz.

Bu bakış açısının, bizi doğrudan Viyana Çevresi düşünürlerinin “anlam” sorununa ve karşı oldukları metafiziğin hala çarpan kalbine götüreceği açıktır. Fakat böyle bir yolculuk, solipsist bakış açısının getirdiği değişiklikleri de dikkate almayı gerekecektir. Bu sayede, metafizik olarak nitelenen varlık dünyasını, bizim varlık tasarımlarımızın açısından görmek kolaylaşabilir.

Aristotelesçi ontolojinin bir parçası olan teleolojik evren anlayışının kıyas ile olan ilişkisini, fizikteki gelişmelere bakarak daha iyi anlayabiliriz. Nitekim kıyas biçimindeki bir çıkarımı Newtoncu fizik anlayışı çerçevesinde kullanamayız.¹⁰ Çünkü Newton fiziği “nasıl” sorusuna cevap vermektedir. “Niçin” sorusunun cevabı, bizden içinde telos barındıran organist bir dünyanın kabulünü talep etmektedir. Soruyu değiştirmek bizi, en basit ifadeyle, çok farklı ontolojik kabullere zorlamaktadır. Aristoteles felsefesinin ve dolayısıyla fizik anlayışının da temelinde bu ontolojik kabul yatmaktadır. Bu durumda geçerli kıyasları, “niçin sorusunun cevabı olabilecek önermeler arasında mantıksal ilişki kurma yöntemi” olarak yorumlamak yerinde olacaktır. Çünkü Aristotelesçi mantıkta teleolojik özellikte bir temellendirme sağlayan kıyas, mekanist bir evren anlayışında, herhangi bir kullanım alanına sahip değildir.

Aristotelesçi ontoloji anlayışının üzerine kurulan kıyas, tüm Ortaçağ’da da geçerliliğini korumuştur. Çünkü substans (töz) kavramının yerini, Ortaçağ’da hatta Yeniçağ’da, teolojik içerikli *essence* (cevher) kavramı almıştır. Bu ikinci kavram da Aristotelesçi çizgiye uygun olarak organist ve teleolojik bir evren anlayışı öngörmektedir. Özellikle teolojik kaygılar, Yeniçağ felsefesinde de kıyasın yerini korumasına olanak vermiştir. Yeniçağ ve sonrasında kıyasa yöneltilen eleştiriler, dikkat edilirse büyük ölçüde Aristotelesçi teleolojik evren anlayışını ilgilendirmektedir. Dolayısıyla “niçin” sorusuna cevap arandığı sürece kıyasın bir ispat yöntemi olarak kullanılması sürpriz sayılmamalıdır.

Newton fiziği sayesinde gerçekleşen değişimin felsefeye yansımaları Kant sayesinde olmuştur. Evet, Kant kıyas ile ilgili bir değerlendirme yapmamıştır; ama onun bir bütün olarak felsefesi ve yargılar ile ilgili görüşleri değişimin kapısını aralamıştır.

Ontolojik sorunları tek tek fizik nesnelere üzerinden kurgulamak alışkanlığımız halen sürmektedir. Bu bakış açısı, tek tek fizik nesnelere oluşturduğu bir dünyada yaşandığı için, anlaşılabilir bir tutumdur. Konuşma dilinin gramatik özellikleri ve iletişime dönük yapısı, özellikle de isim ve sıfat olarak kullanılan birimler, geleneksel felsefi sorunların ve ontolojik kurgusunun da

9 Bkz. Ural, Ş., basılmamış kitap çalışması.

10 Bkz. Ural, Ş. (2017).

koruyucusu ve sürdürücüsü olmuştur. Ontolojinin konusu tek tek fizik nesnelere oldukça, dilin ontolojinin evi olarak görülmesi de devam edecektir. Bu bağımlılıktan kurtulmak, ontolojinin konusunun aslında terimlerin, önermelerin ve çıkarımın birbiriyle epistemolojik bir ilgi içinde olduğunu ve sonuçta ontolojik bir bütünlüğe işaret ettiğini görmekle sağlanabilir.

Newton fiziği ile ortaya çıkan değişim, tam da bu bakışı pekiştirmeye olanak verecek şifreleri içermektedir.

Newton sisteminin getirdiği yenilikler arasında “nesne” kavramında ortaya çıkan değişiklik bizi özellikle ilgilendirmektedir. Newton fiziğinde tek tek nesnelere, kuvvet, hız, ivme gibi ölçülebilen değerler ve dolayısıyla da algılanabilir olmayan soyut özellikler aracılığıyla tanımlanmıştır. Amaç, nesnelere hareketini anlamaktır. Amaç bu olunca da bir kalem ile bir taş arasında artık duyu organlarımızla algıladığımız nitelikler açısından bir ayırım yapmak gerekmemektedir; çünkü nesnelere aynı hareket yasalarına tabidirler ve aralarındaki fark, ölçülebilen (nicel) değerler aracılığıyla tanımlanmaktadır. Nesnelere hareketine bakarak, ne olduklarını, örneğin bir gezegen mi, kuyruklu yıldız mı veya galaksi mi olduğunu söylemek mümkündür; dolayısıyla fizik nesnelere nitel özellikleri aracılığıyla tanımlamak hiç de zorunlu değildir. Diğer bir ifadeyle, algıladığım fizik nesnenin varlık özelliklerini tanımlamak için, Aristoteles’in on kategorisine artık gerek kalmamıştır.

Fizik dünyayı anlamada gerekli olan temel olgu, harekettir; hareketin anlaşılmasıdır. Kant da işte tam bu noktada karşımıza çıkmaktadır.

Hareket bir yönüyle algı sınırlarım içinde kalan özelliklere sahiptir: bunlar, hareket eden nesnenin hızı, kat edilen mesafe, geçen süre gibi algılayabildiğim ve ölçebildiğim özelliklerdir. Algılayamadığım, ama hareketi ifade etmeyi mümkün kılan bir ön koşul vardır. Bu, (Öklit geometrisi ile özdeş olarak kabul edilen) mekândır; Kant’ın diliyle söyleysek, “görü’nün apriori formları”dır.¹¹

Newton sistemiyle birlikte yeni sorular ve sorunlar içeren artık yeni bir ontolojiye gerek vardır. Geleneksel ontoloji problemlerine ve dolayısıyla da metafiziğe en şiddetli eleştiriler bilindiği gibi Viyana Çevresi düşünürlerinden gelmiştir. Fakat Çevre düşünürlerinin metafiziğe olan düşmanlıklarının asıl hedefi aslında Aristotelesçi metafiziktir.¹² Bu metafizik düşmanlığımın, Newton’un fizik anlayışımın (açık veya örtük bir şekilde) içerdiği metafiziğe karşı olduğunu söylemek doğru bir teşhis olmadığı gibi, pozitivizmin de yanlış değerlendirilmesini gerektirecektir. Newtoncu fizik anlayışımın, “niçin” yerine “nasıl” sorusuna yönelmiş olması, “basit” gibi görünse de, ontoloji anlayışımızda çok köklü değişikliklerin gerçekleşmesine sebep olmuştur. Viyana Çevresi de aslında bu değişikliklerin getirdiği bir sonuçtur.

¹¹ Bkz. Ural, Ş. (2012).

¹² Bkz. Ural, Ş. (2016b).

İlginçtir, günümüz fiziğindeki gelişmeler, “fizik nesne”nin nicel bir dil ile tasvirinin daha da ileriye taşınmasıyla sonuçlanmıştır. Fizik nesnelere bir yandan uzay ve zamanın bir türevi olarak tasarlamak, öte yandan sağduyunun bütünüyle dışına çıkarak bir nesnenin aynı anda iki ayrı yerde olduğunu söylemek mümkündür. Bu koşullarda artık geleneksel ontolojinin içinde hep bir “öz” (*essence/substance*) barındırdığı düşünülen tek tek nesnelere ilişkin sorularına cevap aramak hiç de gerekmemektedir. Gerçi Newtoncu fizik getirdiği yeniliklere rağmen dış dünyayı, benden bağımsız ve benim dışımda nesnel bir varlık olarak öngörmektedir. Dolayısıyla da geleneksel nesne anlayışıyla ilgili sorunların bir yönüyle gündemden kalkmadığı ve “varolan nedir?” veya “fizik nesne nedir?” şeklindeki soruların varlığını bu çerçevede sürdürdüğü ileri sürülebilir. Evet günümüzde de bu gibi soruları ele alabiliriz, ama özellikle bilim kurgu çerçevesinde... Newton öncesi dönemde olduğu şekliyle tek tek nesnelere (ontolojik içerikli) sorgulamasını yapmak için savunulabilir gerekçe bulmak hiç de kolay görünmemektedir. Fakat eski alışkanlıklarını sürdüren bazı günümüz filozofları öyle görünüyor ki “geist”, “dasein” gibi kavramlar aracılığıyla cevher sorununu sürdürmektedir.

Viyana Çevresi düşünürlerinin metafiziğe karşı düşmanca tavrı aslında Aristotelesçi cevher veya Ortaçağ’ın “öz” kavramına yöneliktir. Aristoteles’in “cins/tür” ayırımına dayalı, önermeler aracılığıyla öngörülen ontolojik kabul-leri, bugün için felsefenin gündeminden çıkmıştır ve artık nesnelere için bir öz aranmamaktadır; ama Frege’nin “Sinn” ve “Bedeutung” ayrımı ve bu ayrımın getirdiği sorunlar da karşımızda durmaktadır. Bir yandan temel önermeler (*basic proposition*) ve protokol önermeler (*protokol Satz*) ayrımı öte yandan (“bugünkü Fransa kralı dazlaktır” gibi) önermelerin içerdiği çeşitli sorunlar da yine bizi eski ontolojik tartışmaların içine arka kapıdan girmemizi istemektedir.

Aristotelesçi düşüncenin kıyas biçimindeki çıkarımlar dolayısıyla öngördüğü ontolojinin metafizik dayanakları dikkatlerden kaçmaktadır. Çevre düşünürlerinin metafizik karşıtlığı aslında Aristoteles’in, Ortaçağ’ın ve Yeniçağ’ın özellikle cevher anlayışıyla sınırlıdır. Halbuki teoloji de dahil, insanı ve toplumu ilgilendiren sorunlarda kıyas biçiminde bir çıkarımı kullanmak, “telos”a yer vermeyi ve dolayısıyla da metafizik kabuller üzerine kurulmuş ontolojik bir kurguyu kaçınılmaz hale getirmektedir.

Aristotelesçi organist evren anlayışı ile günümüz biliminin öngördüğü mekanist/determinist anlayış arasında tam bir karşıtlık vardır.¹³ Fakat bu durum, telos öngören Aristotelesçi ontolojinin, günümüzde özellikle canlılar dünyasına bakışta geçerliliğini sürdürmesine engel oluşturmamaktadır. Hatta Aristotelesçi ontolojinin günümüzde geçerliliğini sürdürmesi, bir ihtiyaç olarak bile

13 Bkz. Ural, Ş. (2017)

düşünülebilir. Nitekim biyoloji, sosyoloji ve psikoloji gibi canlıyı, toplumu ve insanı ilgilendiren alanlarda mekanist/determinist bir işleyişe yer vermek hiç de kolay değildir. Bu durumda bir yanda bilimsel gelişmeler ve buna bağlı felsefi değişim öte yanda Aristoteles'in geçerliliğini ister istemez sürdüren görüşleri yer almaktadır. Bu uyumsuzluğu anlayabilmek için damıtılıp yeniden biçimlendirilen “varolan nedir?” sorusunu dil ile ilgi içinde yeni bir bakışla ele almak gerekir. Bunun için “gramatik yapı ve mantık ontolojinin evidir” şeklinde bir yargı yol gösterici olabilir. Böyle bir yargı, eski ontolojik tartışmaların arka kapıdan fark ettirmeden girmesine de engel olabilir. Bu durum, solipsist bakışın da yeni bir anlayışla tanımlanmasına ve sorunların bu çerçevede ele alınmasına olanak verebilir.

Newton sistemi, fizik yasalarının geçerli olduğu algılayandan bağımsız nesnel bir dünya öngörmüştür. Fakat bu nesnel dünya, önceki görüşlerden farklı olarak, algılarımızın değil de ölçebildiğimiz nesnelere dünyasıdır. Dolayısıyla fizikteki gelişmeler “varolan nedir?” sorusunun içeriğinin farklı bir gözle sorgulanmasını gerektirmektedir. Çünkü artık fizik yasalar ve bu yasalara uyan ve nicel özellikleriyle tanımlayabildiğimiz nesnelere vardır. Fizik dünya, enerji alanları, antimadde, karanlık madde gibi kendisine varlık kazandıran nesnel ama tasarımsal özellikteki nesnelere aracılığıyla tanımlanmaktadır.

Bütün bu ve benzeri gelişmeler, algıladığımız nesnelere varlık özelliklerini (eskiden olduğu gibi) nitelikler üzerinden anlamaya çalışmayı ve böylece saf bir metafizik kavrama, “cevher” (*substance*) kavramına başvurmayı gereksiz hale getirdiği düşünülebilir. Elimde tuttuğum kalemin varlık özelliklerini onun cevheri üzerinden sorgulamak yerine, Çevre düşünürlerinin yaptığı gibi, “kalem” kavramının anlamını sorgulayarak soruna bir çözüm getirilebileceği düşünülebilir. Ne var ki bu çözüm birçok (sahte) sorunu beraberinde getirmektedir. Çünkü yukarıda da işaret edildiği gibi, konuşma dilinin yapı ve işleyişi aslında Aristotelesçi ontoloji anlayışıyla uyum içindedir. Antikçağ'da başlayan, Ortaçağ ve Yeniçağ'dan geçerek bugüne kadar gelmiş olan fizik nesne anlayışı, günümüz bilimiyle uyum içinde değildir. Viyana Çevresi'ne itibar etmek ve geleneksel bazı felsefi sorunları afaroz etmek için ayrıca birçok gerekçe de bulunabilir; fakat “anlam” kavramı üzerine inşa edilen felsefi bakış, ister istemez tek tek nesnelere üzerinden bir ontoloji kurgusuna ihtiyaç göstermektedir. Bu kurgu, “cevher” kavramını kullanmayı yasakladığı için, cevher kavramının sağladığı olanakların görmemezlikten gelinmesine sebep olmaktadır.

Diğer önemli bir nokta, Aristotelesçi ontolojinin günümüzde örneğin canlılar dünyasına bakışta geçerliliğini sürdürmesidir; çünkü canlılar dünyasına mekanist bir dünya görüşüyle bakmak hiç de kolay değildir. Eleştirilerin odak noktasına geleneksel metafizik sorunları, dolayısıyla cevher kavramını koymak, Aristotelesçi ontolojinin bütün olarak görülmesini de engellemiştir.

Bu durum özellikle O'nun mantık anlayışının öngördüğü ontolojik kabullerin dikkat çekmemesine, hatta dokunulmazlık kazanmasına sebep olmuştur. Aristotelesçi mantık anlayışının (özellikle de kıyasın) teleolojik evren anlayışı ile olan ilgisi dikkatlerden kaçmıştır.

Fizik nesnelere ilişkin geleneksel metafizik tartışmaların yerinin yeni metafizik tartışmalara bırakılmasında yolu Kant açmıştır. Kant için nesnelere özü veya cevheri gibi özellikler felsefi/metafizik bir sorgulamanın konusu değildir; orası numenler alanıdır. Geleceğin metafiziğini kurma amacını taşıyan Kant'ın felsefe anlayışı, terimlerin değil önermelerin öngördüğü ontolojik kabullerden hareket etmektedir. Nitekim Kant'ın kategorileri, yargılarla ilişkilidir.¹⁴ Bu değişimde Newton'un etkisi görmemezlikten gelinemez. Çünkü, yukarıda da işaret edildiği gibi, fizik nesnelere nicel özellikleriyle birbirlerinden ayrılmaktadır; dolayısıyla da bir kalemin bir bilgisayardan farkı, nitel bir ayrımın yapılmasına gerek göstermemektedir. Sonuçta Aristoteles'in terimler, önermeler ve çıkarımlar arasında uyumlu bir şekilde oluşturduğu ontolojik bütünlük ve dolayısıyla bu bütünlüğün içerdiği metafizik kabuller havada kalmıştır. Newton sistemi fizik nesnelere hakkında bize empirik içerikli, ama apriori dayanakları olan bilgi vermektedir. Kant, bu bilgileri, yargılar üzerinden ve dolayısıyla da modaliteler açısından yorumlamaya yönelmiştir. Viyana Çevresi düşünürlerinin felsefi bakışının dil üzerinden yürütmesi şaşırtıcı gelmemelidir. Çünkü Newton sistemi fizik nesnelere algıların dışına atmış, nicel değerler üzerinden kurmuştur; Kant'ın modaliteyi ve yargıları konu alan felsefesi, nesne dünyasını dile hapsedmiştir.

Frege ile başlayan işaret etme/anlam (Sinn/Bedeutung) ayrımı, görünüşte, nesnelere tözü veya cevherleri gibi metafizik bir varsayıma gerek göstermemektedir. Böyle bir varsayımın felsefenin gündeminden kalkması, sadece Ortaçağ'ın teolojik sorunlarını değil, Descartes ve Spinoza gibi filozofların cevher ile ilgili sorunlarının saf dışı kalmasına sebep olmuştur. Ne var ki evrenin bir bütünlük olarak insan açısından kavranılması veya insanın kendisini kavramak isteği, Hegel ve Heidegger gibi düşünürlerin elinde tekrar canlanacaktır.

Çevre düşünürlerinin felsefeyi bir dil analizi olarak görmeleri, geleneksel sorunları değersizleştirmiş ve dolayısıyla da fizik nesnelere konuşma dili arasındaki bağıntıyı kurmaya yarayan metafizik kabulleri de ortadan kaldırmıştır. Böyle bir metafizik, Newton fiziğinin öngördüğü metafiziğin tamamen dışında kaldığı için, dil, ontolojinin evi değil de sırça köşkü halini almıştır. Kendi sırça köşklerini inşa eden dilci filozoflar, buldukları yerden fizik dünyayı yeni ve farklı bir metafizik bulanıklık içine soktuklarını hiç düşünmemişlerdir. Dili konu alan çalışmalar, sahip olduğu sorunlar ve dilin paradoksal yapısı dolay-

siyla, ontolojinin evini içinde oturulamaz hale getirmiştir. Sofistlerin şüpheci tutumları ve solipsizme giden eleştirileri ise hiç gündeme gelmemiştir.

Viyana Çevresi düşünürlerinin dil aracılığıyla evreni anlama çabaları elbette yeni ufuklar da açmıştır. Newton/Kant birlikteliği sonucunda ortaya çıkan yeni sorunlar, Çevre düşünürleri sayesinde sahipsiz kalmamıştır. Ne var ki dil ve fizik nesnelere arasında olduğu düşünülen ilişki, aslında varsayıldığı gibi değildir; çünkü konuşma dili bir iletişim aracıdır ve fizik dünyayı tasvir etmeye yönelik bir amaç taşımamaktadır.

Konuşma dilini kullanarak nesnelere adlandırmak (yani bir bakıma onlara gramatik olarak varlık kazandırmak¹⁵), iletişim kurabilmenin bir koşuludur. Temel ihtiyaçların karşılanması, bir tehlikeyi veya bir dileği bildirmek, nesnelere ad vermenin herhalde temel dayanağıdır. Bu gibi ihtiyaçlara, merak duygusunun getirdiği sorgulamanın eklenmesi ikinci bir aşama olarak düşünülebilir. Sorgulamanın, bir ikna yöntemi olarak gerekçelendirmeyi, temellendirmeyi, ispat etmeyi gerektirmesi ise dilsel gelişimin sonraki adımı olarak kabul edilebilir. Bu süreçlerin bir çıkarım işlemi halini alması, mantıksal düşünüşün ister istemez arka planını oluşturacaktır. Bu özelliklerin, dilsel yapı ile fizik dünyanın mantıksal yapısı arasında bir ilişki kurulmaya yönelik bir amaç taşıdığı söylemek için bir gerekçemiz olamaz. Konuşma dilinin güvenle sahip olduğunu söyleyebileceğimiz özelliği, bir iletişim aracı olmasıdır. Yeni birtakım beklentiler sonucunda ortaya çıkan metafizik kabullerle içi tıka basa doldurulan konuşma dilini ontolojinin evi olarak kabul etmek, öyle görünüyorki birçok sahte soruna da yataklık etmektedir.

Örneğin fizik dünyanın mantıksal yapısı¹⁶ ile ilgili tartışmalar, geleneksel metafiziğin sevimli hale getirilmesinden başka bir şey olabilir mi? Özellikle Viyana Çevresi düşünürlerinin felsefi problemlere dil analizi yoluyla yaklaşmaları özgün bir bakış olarak kabul edilebilir; fakat ortaya çıkardığı (metafizik) sorunların, felsefenin dışına atmak istedikleri metafizik sorunlardan farklı olmadığını söylemek hiç de abartılı olmayacaktır. Dil ve fizik nesnelere arasında ilişki kurulmasına olanak veren ve Aristoteles ile başlayan metafizik kabuller ortadan kaldırılınca, dilin kendisi metafizik varsayımlara konu olmuştur. Dil ne ontolojinin evi olabilir ne de fizik nesnelere mantıksal yapısını vermeye uygun bir özelliğe sahiptir. Sofistlerin çok önce gördükleri gibi, dil bir anlam aktarma aracı değildir; ama bu durum, dilin bir iletişim aracı olarak kullanılmasına engel değildir. Çünkü, öncelikle dilin gramatik yapısı her bireyin ortak bir tasarıma sahip olmasına olanak vermektedir.

Bu noktada şöyle düşünebiliriz: konuşma dili, iletişimi sağlayabilmek için, gramatik özellikleri gereği tek tek nesnelere varlığını öngörmektedir. Konuş-

15 Buna “nötr varlık öngörüsü” de denilebilir. Bkz. Ural, Ş., basılmamış kitap çalışması.

16 R. Carnap’ın *Logische Aufbau der Welt* isimli eseri veya Wittgenstein’in “resim teorisi” bu yaklaşımın tipik örnekleri olarak gösterilebilir.

ma dilini kullanma becerisini edinmiş bireyler, işittikleri (veya okudukları) kelimelerle neden söz edildiğini öğrenmişlerdir. Sonuçta da örneğin “kalem” denildiğinde, “bir nesne vardır ve o nesnenin adı kalem”dir şeklindeki kabul iletişimi olanaklı kılmaktadır. Sonraki adımda “kalem” kelimesinin anlamının her bireyin kullanım bağlamına, kendi ilgi ve bilgisine göre oluşturduğunu kabul edebiliriz. Böyle bir kabul, konuşma dilini bir anlam aktarma aracı olarak görmeyi gerektirmeyecektir. Bu durum, solipsizmin geleneksel tezini (bir şey bilsek de aktaramayız tezini), bir sorun teşkil etmeyecek şekilde kabul edilmesini sağlayabilir.

Solipsizmin yine geleneksel tezlerinden olan “bir şey bilemeyiz” ifadesi, biraz yakından bakılırsa aslında bugüne kadar kullandığımız “varlık kavrayışımız” ile ilişkili olduğu görülebilir. Bu geleneksel “varlık kavrayışımız”ı yeniden tanımlarsak, benim dışındaki fizik dünyanın varlığını yadsımayı içeren solipsist tezi de yeniden kurgulama (revize etme) olanağını elde edebiliriz.

Geleneksel “varlık kavrayışımız”ın arkasında, öyle görünüyor ki, geleneksel “fizik nesnelere varlık bilgisi”ni tanımlayışımız bulunmaktadır. Varlık bilgisi, algılarımla farkına vardığım, benim dışımda ve benden bağımsız bir dünyaya ilişkin bir bilgidir. Bu (varlık) bilgisi sayesinde örneğin benim rüyamda gördüğüm nesnelere algıladığım nesnelere farklı varlık özellikleri içerdiğini bilirim. Varlık bilgisi, elimde tuttuğum kalemin, dün gördüğüm bir rüyanın, hayal ettiğim kanatlı atın veya tasarladığım sayı gibi matematik nesnelere varlık özelliklerinin birbirlerinden farklı olduğunu bilmeme olanak veren bilgidir.

Bu farkın bilinmesine de olanak veren bilginin arka planında “varlık kavrayışımız” yatmaktadır: varlık kavrayışımızı biçimleyen temel özellik, fizik dünyanın algılanabilir özellikteki tek tek nesnelere varlığından oluştuğuna ilişkin kabullerimizdir.

Fizik dünyaya ilişkin varlık bilgisini tek tek nesnelere bağımsız olarak elbette tanımlayamayız; ama bu varlık bilgisini, tek tek nesnelere almış olduğum duyu verileriyle özdeşleştiremeyiz ve sınırlandıramayız. Bu durum, yukarıda da işaret edildiği gibi, Antikçağ’da önce “asıl varolan nedir?” sorunu gündeme getirmiş ve bu soru çeşitli evrelerden geçerek günümüze kadar gelmiştir. Bu süreç içinde varlık bilgimiz de sorgulanmış, duyular tek kaynak olmaktan çıkmıştır; fakat varlık kavrayışımızın arka planında fizik dünyanın tek tek nesnelere bir toplamı olarak kabul edilmesi düşüncesi değişmeden kalmıştır. Sanırım asıl sorgulanması gereken kavramların başında bu “varlık kavrayışımız” gelmektedir.

Her nesne, sahip olduğu varlık özelliğini bir mekân içinde elde eder. Fizik nesnelere fizik mekânda, matematik nesnelere matematik mekân içinde bulunurlar; işte burada sözü edilen mekân, tasarımsaldır ve içinde yer aldığı düşünülen nesnelere varlık özelliklerini kazandırır. Mekân tasarımlarının varlık

özellikleri ise nesnelere arası ilişkiler aracılığıyla belirlenir. Fizik nesnelere, algı özelliklerimize bağlı olarak, birbirleriyle ön-arka, uzak-yakın, alt-üst gibi ilişkiler içinde bulunurlar. Fizik mekân, bu ilişkiler çerçevesinde kurguladığım mekândır. Benim varlık kavrayışım, aslında mekân tasavvurlarıdır.

Mekân tasavvurlarının bizi ilgilendiren özelliği, bireyler tarafından (ortak tasavvur olarak) paylaşılabilmesidir. Örneğin matematik bilgisi, sayıların aralarındaki ilişkilerin kavranılmasını talep eder; işte bu ilişkiler ağı, matematiksel mekân tasavvurumuzu biçimler. 0'ın 1'den önce gelmesi, 2'nin de 1'den sonra gelmesi bu sayıların varlık özelliğidir. Sayılar, aralarındaki bu ve benzeri ilişkiler sayesinde zihnimizde varlık kazanırlar; sayılar arasındaki ilişkiler her bireyde aynı şekilde tasarlanır. Matematiksel mekân tasavvurum sayesinde bir sayının, kendi mekânı içinde, algıladığım fizik bir nesneden veya kırık kanatlı at gibi zihnimde canlandırdığım bir nesneden farklı bir varlık özelliği taşıdığını bilirim. Mekân tasarımlarının paylaşılabilir olması, ortak bir kurguya sahip olmakla sağlanır; bu da iletişimi mümkün kılar.

Evet, gerçekten biz dil aracılığıyla bir şeyleri, özellikle de bir terimin anlamını, aktarmak durumunda değiliz. Buna elbette “varlık” kavramının anlamı da dahildir. Her birey, bir terimin anlamını kendine göre oluşturur. İletişim bir anlam aktarma işlemi olmadan da gerçekleşebilir; her birey, terimlerin içeriklerini kendine göre kurgular. Fakat bireyler, iletişimin gerçekleşmesine olanak veren ortak bir varlık tasarımına (referans mekânına) sahiptir. Bu sayede hem “cebimde kalem var”, “bankada param var” veya “aklımda güzel bir fikir var” gibi önermelerin yüklemeleri arasındaki farkı anlamak hem de kendimize göre bir tasavvur oluşturmak imkânı elde ederiz.

Dil ve algılanan fizik nesnelere arasındaki bağıntı, im'ler aracılığıyla kurulur. Bu bağıntı kurma, bir varlık bildirme işlemi olarak gerçekleşir. Varlık bildirme işlemi ise, dilin gramatik özellikleri sayesinde gerçekleştirilir. Gramatik özellikler, “şimdi” dediğimde veya elimde tuttuğum nesneye işaret ederek “kalem” dediğimde, ses ve işaret edilen olgu/nesne arasında bir ilişkinin olduğu bilgisini taşır; burada kullanılan kelimelerin anlamlarının aktarılmasını hiç de gerekli değildir. Aynı şekilde, isim konumunda olan fakat bir im olarak kullanılmayan terimler de yine anlam aktarma aracı değildirler; iletişim kurma aracıdır. İletişim, her bireyin sözü edilen nesneyi kendine göre yeniden tasarlama sürecinin başlamasıyla gerçekleşir. İletişimin yeniden tasarlama olanak vermesi, her bireyin bir terimin anlamını bütünüyle ve hep aynı şekilde yeniden kurgulamasını elbette gerektirmez. Her bireyin bir terimi iletişim amaçlı kullanabilmesi, ortak bir referans mekânı üzerinden gerçekleşir. Ortak referans mekânı, ortak bir mekân tasavvuru, yani ortak bir varlık kavrayışıdır. Bir terimin anlamını her bireyin yeniden ve benzer bir şekilde tasarlaması, ortak bir referans mekânına sahip olunmasıyla gerçekleşir. İletişim, her bireyin içinde bulunduğu ortama, guruba veya sosyal, kültürel, siyasi bir çevreye,

spor, arkadaş, iş çevresine bağlı olarak kurguladığı ortak bir varlık tasarımı/referans mekânı üzerinden sağlanır.

Bu bakış açısı bizi nesnelere idealar dünyasında yer aramaktan veya ontolojik özelliklerini belirleyen bir cevher aramak zahmetinden kurtaracaktır. “Kalem beyazdır” gibi sıradan bir önermede, “kalem”in (isim konumunda olmasından dolayı) bir fizik nesne, “beyaz” olmanın (bir sıfat olarak) bir nitelik öngördüğünü bilmek, iletişim kurmanın gerekli koşuludur. Böyle bir önermede her birey, “kalem” kelimesinin anlamını, bilgisi, konumu, kültürel özellikleri ve kullanım bağlamı gibi birçok farklı etken aracılığıyla kendine göre belirleyeceğini öncelikle vurgulamak gerekir. İletişim, söz konusu nesnenin bir fiziksel nesne olma özelliği taşıdığı kabul edilmesi üzerine inşa edilebilir. Çünkü sonuçta “kalem” ve onun bir niteliği “beyaz olmak” da fizik nesneye ait bir özelliktir.

Nesnelerin (ve elbette özellikle “fizik nesne”lerin) tek başlarına bir varlık özelliği taşıdıklarını söyleyemeyiz.¹⁷ Algı uzayım içinde bulunan fiziksel nesnelere, birbirleriyle, benim onları algılamama bağlı olan ilişkiler ağı içinde varlık özelliklerini (yani fizik nesne olma özelliğini) elde ederler. Dolayısıyla “fizik nesne” her birey için, aynı ilişkiler ağının oluşturduğu bir mekân içinde ortak bir varlık özelliği (fiziksel nesne olma özelliğini) kazanır. “Yanında olmak”, “alt veya üstünde olmak” gibi ilişkiler, fizik nesnelere özgüdür; bu ilişkilerdir ki oluşturdukları bir mekân tasavvuru sayesinde nesnelere “fiziksel olma” özelliğini kazandırır. Bu ilişkileri daha soyut bir düzlemde kullanabilmek için özellikle “zaman” kavramına gerek vardır. Zaman ile birlikte mekân, nesnelere arasında kurgulanan ilişkiye fiziksel özellik kazandırma ve bu sayede nesnelere “fiziksel olma” özelliği kazandırma aracıdır.

İlginçtir “zamansallık” kavramını bir kenara bırakarak, ama “öncelik-sonralık” ilişkisini (B-serisi) kullanarak, matematik nesnelere varlık kazandırabiliriz. Hatta “öncelik-sonralık” ilişkisinin daha da soyutlayarak mitolojik nesnelere, onların kendisine özgü varlık özelliklerini de kazandırırız.

Kişisel algı mekânım bulunan (fizik) nesnelere arasında kurduğum “yanında olmak”, “arkasında olmak” gibi çeşitli türden bağıntılar şüphesiz benim fizyolojik yapımla ilişkilidirler. İşte bu bağıntılar benim algı mekânımın ontolojik özelliklerini tanımlarlar; böylece ben, algıladığım nesnelere birer “fiziksel nesne” olma özelliği taşıdığını düşünürüm. Diğer bir ifadeyle fizik nesne, fiziksel mekân içinde varlık kazanan nesnedir. Fakat bu fizik mekân, nesnelere arasında kurguladığım ilişkinin ötesinde ve dışında değildir: fizik mekân, diğer mekân tasarımları gibi öngörülen bağıntıların özelliğine bağlı olarak varlık özelliği kazanır. Tek boyutu algılayan canlılar olsaydık, örneğin “üstünde”

17 Ural, Ş.(2016a).

kavramına ya hiç sahip olamazdık ya da şimdi olduğundan çok farklı bir şekilde bu ilişkiyi kavramlaştırdık.

Fizik nesnelere arasındaki ilişki temelde fizyolojik özelliklerimize bağlı olsa da, bir ilişkiyi kavramlaştırmak ve bir adım daha öteye geçip soyutlaştırma yeteneğine sahibiz. Bunun en gelişmiş örneklerinden birisi matematiktir. Evet, (Kant'ın fark ettiği gibi) sayıların art arda gelmesi bir öncelik/sonralık ilişkisini apriori olarak içerebilir; ama söz konusu ilişki aslında “zaman” kavramının doğası gereği apriori olarak sahip olduğumuz bir özellik değildir. Bu ilişkiyi fizyolojik özelliklerimizin sonucunda kurguladığımız bir mekân tasavvuruna ve dolayısıyla mekânsal algımıza bağlı olarak da düşünebiliriz. Zamansallık bu noktada algı mekânımıza fiziksellik katmakta kalmayacak, onu ortak bir tasavvur çerçevesinde kullanılmasına da olanak verecektir.

Kişisel algı uzayının ontolojik özelliklerini belirleyen (alt, üst, yan, öte, uzak, yakın vs. gibi) kavramlar, öyle görünüyor ki farklı nesnelere varlık özelliklerinin tanımına da kaynaklık etmektedir. Fakat kullanıldığı yere göre bu kavramların sadece bazıları gerekli olabilir ve ayrıca farklı soyutlamalara da tabi tutulabilirler. Örneğin, kişisel algı mekânım içinde bulunan bir A nesnesi (bana göre) bir B nesnesinden daha yakın ise, bu görsel yakınlık ilişkisi aynı zamanda bir öncelik/sonralık bağıyla da ifade edilebilir. Böyle bir bağ, mekânsal ve zamansallık bir kenara bırakılarak kullanılırsa, örneğin sayılar arasındaki ilişki karşımıza çıkar. “Daha yakın olmak”, fiziksel nesnelere söz konusu olduğunda, algılama noktama göre “mekân” kavramını ve ayrıca gerektiğinde “zaman” kavramını kullanmama ihtiyaç gösterebilir. Eğer art ardalık ilişkisinden zamansallık ilişkisini çıkarır, ama bu ilişkiye bir değer atfedersek mesela mitolojik nesnelere kurgulamasına zemin hazırlanmış oluruz; daha yerinde bir deyişle, bu nesnelere varlık kazandırmış ve dolayısıyla onların ontolojik özelliklerini tanımlamış oluruz. Nitekim mitolojik nesnelere bir temporalite (zamansallık) içermezler, çünkü tanımlı bir zaman dilimine ait değildirler. Dolayısıyla da mitolojik nesnelere, matematiksel nesnelere farklı olarak, ardardalık gibi bir sıralama ilişkisine tabi olmazlar.

İlginçtir, farklı nesnelere varlık kazandıran (farklı) mekân tasarımları, kişisel ve fizyolojik algı mekânının varlık özelliğini tanımlayan kavramları (bağıntı içeren kavramları) kullanmaktadır. Burada (Vienna Çevresi düşünürlerinin kullandığı) bir “fiziksel dil”den değil de bir “fiziksel bağıntı dili”nden söz edilebilir. Böyle bir kullanımda kimi kavramları soyutlama işlemine tabi tutmak ve böylece farklı varlık özelliği taşıyan mekân tasarımlarını oluşturmak mümkün olabilir. Benzer veya aynı kavramlar birbirleriyle farklı şekilde ilişkilendirilebilir ve böylece farklı varlık özelliklerine sahip nesnelere tanımlanması olanağı elde edilebilir. A'nın B'den büyük olması, ölçülebilir bir ilişki olarak kurgulanabileceği gibi, daha sevimli olmak, daha değerli olmak veya

daha güzel olmak gibi nitel bir ilişki olarak da kurgulanabilir. Böylece aynı A ve B nesnelere, aralarındaki bağıntının nitel yorumu sonucunda, farklı varlık özelliğine sahip olacak şekilde tanımlanabilirler¹⁸; bu durum dikkat edilirse iletişimin ortak bir referans mekânı üzerinden gerçekleşmesine de olanak verebilecek özelliktedir.

Mekân tasarımları aktarılamaz; yani solipsist ilkeler korunur. Fakat her birey onları birbirine çok benzer şekilde kurgulayabilir. Bu kurgunun her bireyde bütünüyle aynı olması hiç de gerekli değildir. Nitekim her bireyin örneğin “matematik” kavramından anladığı çok farklı olabilir; fakat bu fark, ortak bir referans mekânı aracılığıyla iletişim kurulmasına engel değildir. Bu referans mekânı, nesnelere (örneğin bir sayıya) ortak bir varlık özelliği kazandırma olanağı verir. Yani aslında ontolojinin evi mekân tasavvurlarımızdır.

KAYNAKÇA

- Aristoteles (1996), *Metafizik*, Çev. Ahmet Arslan, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir.
- Aristoteles (2002a), *Kategoriler*, Çev. Saffet Babür, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Aristoteles (2002b), *Yorum Üzerine*, Çev. Saffet Babür, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Kant, I. (2015), *Saf Aklın Eleştirisi*, Çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınları.
- Ural, Ş. (2012) Ural, Ş., *Pozitivist Felsefe*, Alfa Yayınları.
- Ural, Ş.(2013) “Ontology as depends on questions” I Philosophy meeting/Singapore: Yesterday, Today & Tomorrow (PYTT 2013).
- Ural, Ş. (2016a) “Solipsist Açından «Nesne» Kavramı”, *VI. Mantık Çalıştayı Kitabı*, (ed.) Vedat Kamer, Şafak Ural, Mantık Derneği Yayınları, İstanbul, Aralık 2016, s. 393-404.
- Ural, Ş.(2016b) “Pozitivist Metafizik”, *Hikmetin İzinde Kenan Gürsoy’a Armağan*, (ed.) Doç. Dr. Funda Bayraktar, Aktif Düşünce Yayınları, İstanbul, Aralık 2016, s. 925-936.
- Ural, Ş. (2017) “Aristotelesçi Mantık Anlayışı” *Felsefe Dünyası*, sayı 65, s. 5-22.
- Ural, Ş. *Solipsist Açından Algı Uzayım ve Fiziksel Nesnelere (Basılmamış Kitap çalışması)*.

18 Solipsist açıdan tek tek nesnelere ile mekân tasarımları arasındaki ilişki için bkz. 1 Nisan 2016’da İÜ Ed. Fak. Fel. Böl. Mantık ABD tarafından gerçekleştirilen ontoloji sempozyumunda sunulan bildiri. Yine solipsist açıdan tek tek nesnelere varlık özellikleriyle ilgili bkz. Artvin’de gerçekleştiren VI. Mantık Çalıştayı’na sunulan bildiri (2016a).